
kris van limbergen

FUDBALSKI VANDALIZAM¹

/.../

Fudbalski vandalizam i huliganstvo

Drama koja se odigrala na stadionima Hejsel i Hiilsboro je spektakularan primer onoga što bi neki možda nazvali nasiljem povezanim s fudbalom. Takve nesreće obično šokiraju društveni red u tolikoj mjeri da se politički pritisak, koji tad nastaje, pokušava smanjiti otpočinjanjem naučnog istraživanja huliganstva. Ali, ono što se zbilo na Hejselu i Hiilsborou nije bilo huliganstvo. To je bila agresija koja se, pod uticajem okolnosti, skoro spontano izrazila. Mi takav oblik fudbalskog nasilja rađe zovemo *fudbalskim vandalizmom*. On se, dakako, ispoljava i u mnogo manje spektakularnim oblicima, incidentima, koji se, npr. pod uticajem igre na terenu, obično odigravaju na tribinama.

Tokom istraživanja postalo nam je jasno da postoji izrazita razlika između ovog oblika spontane agresije i organizovanog i planiranog fudbalskog nasilja, koje ćemo nazvati *huliganstvom*. Huliganstvo je ono ponaša-

1. Članak je preuzet iz knjige, priručnika za policijske službe, *Društveni problemi: Fudbalski vandalizam* (Kris van Limbergen, *Samenvingsproblemen: voetbalvandalisme*, Kluwer Editorial, Deventer, 1989). Priručnik je rezultat timskog rada istraživačke grupe omladinskih kriminologa pod vodstvom prof. dr L. Walgrave. Autor članka, Kris van Limbergen, je naučni saradnik istraživačke grupe za omladinsku kriminologiju pri Pravnom fakultetu Katoličkog Univerziteta u Levenu (Belgija). Redakcija *Kulture* i prevodilac se zahvaljuju gospodici Ingrid van Welzenis, članu naučnog tima, i samom autoru na odobrenju za prevođenje i objavljivanje u Jugoslaviji. Tekst je, zbog dužine, na nekoliko mesta kraćen, što je označeno uglastim zagradama.

nje, u potkulturi društveno ranjive omladine, koje je rezultat unapred planiranog nasilja prema ljudima i stvarima, da bi na taj način svoje stanje 'popravili' u socijalno-psihološkom smislu. Nasuprot fudbalskom vandalizmu, huliganstvo je smišljeno i pripremljeno. Razlika je, dakle, više od proste igre reči: ona ima ključni značaj za razumevanje i rešavanje problema. Tako se razne forme fudbalskog vandalizma (talasanje publike na tribinama, sitni individualizirani i izlovani sukobi, bacanje projektila na igrače, itd.) mogu sprečiti *dobrom policijskom i tehničkom prevencijom*. Huliganstvo se (npr. teške tuče između, i napadi grupa navijača jednih na druge, bacanje molotov-koktela, organizovanje konfrontacija na moru, itd) takvim sredstvima ne može sprečiti, niti će tim putem nestati. Ono iziskuje nužnost da se što preciznije "opkoli", što opet treba da prate radikalnije mere prevencije, jer će se nasilje inače samo pomeriti na neko drugo mesto.

Fudbalski vandalizam je oduvek postojao

Istorijski gledano, oduvek je sport bio okružen nasiljem i izvesno je da je i fudbalski vandalizam uvek postojao. *Souille*, na primer, praoblik fudbala, koji je nastao u poznom srednjem veku, u kome su se čitava sela nadmetala u igri svinjskom bešikom, bio je veoma nasilnički. Čak toliko nasilnički da je jedan geldenaški advokat 1776. godine tražio od Brabantskog saveta da ovu igru zabrani pošto je pravila velike štete na poljoprivrednom zemljištu. /...²

Međutim, nasilje povezano s fudbalom *nikada nije bilo definisano kao problem*. Čak ni onda kad je igra dobila svoja zvanična pravila i organizaciju (1863, osnovan je Fudbalski savez) to se nije promenilo. /.../ Sledi citat iz belgijskog lista *Le Soir* iz 1908. koji upozorava da se fudbalski mečevi ne smeju pretvoriti u linčovanja.³

2. Renson, R., *Sollen met geweld: voetbal van de eeuw der Verlichting tot 29 mei 1985*, referaat op de studiedag "Geweld en agressie in en om de sport", NFWO-contactgroep sport en bewegingsagogiek, Brussel, 26 april 1986.

3. Postoje razne, uglavnom britanske, istorijske analize o ispoljavanju nasilja povodom fudbalskih utakmica od osnivanja Fudbalske federacije do danas. Dobri pregledi mogu se naći u: Dunning, E., e.o., *Football hooliganism in Britain before the first world war*, *International Review for the Sociology of Sport*, 1984, 3-4, p. 215-240; en Maguire, J., *The emergence of football spectating as a social problem 1880-1985: a figurational and developmental perspective*, *Sociology of Sport Journal*, 1986, 3, p. 217-244; en Vamplew, W., *Sports crowd disorders in Britain: causes and controls*, *Journal of Sport History*, 1980, 14, p. 5-20.

Huliganstvo, nasuprot tome, nova je pojava. Svesno traženje i organizovanje sukoba došlo je na kontinent iz V. Britanije *sredinom sedamdesetih godina*. Takvo ponašanje se javilo među britanskom mladeži pod uticajem velikih promena u tamošnjoj radničkoj kulturi. Omladina koja se našla u besperspektivnom delu klase nekvalifikovanih radnika, krenula je u potragu za načinom očuvanja osećanja sopstvene vrednosti. Od njihovog nasilničkog ponašanja oko fudbalskih terena, povodom svetskog šampionata 1966, sredstva masovnog opštenja su napravila toliki problem da je nastala prava *moral panic*. Atmosfera panike je u V. Britaniji problem dalje pojačala i preselila u naše zemlje.⁴

Nasilje oko fudbalskih stadiona je dakle bilo stalno zlo. Međutim, njegovo definisanje u smislu problema pokrenulo je mehanizam pojačanja i ustanovilo tradiciju nereda oko stadiona praćenu velikim interesovanjem sredstava masovnog opštenja. Na taj način je fudbal postao privlačna tačka sistematskog nasilja. Fudbalski vandalizam je tako, u kompleksnom polju sila i pod uticajem pogoršanih socijalno-ekonomskih prilika (pri čemu je nastala potreba za stigmatiziranjem određenih grupa stanovništva), stvorio huliganstvo.

Huliganstvo je društveni problem

Huliganstvo je potom postalo bitnim vidom životnog stila omladine iz takozvanih marginalnih grupa u velikim gradovima. Fudbal je pri tom bio i ostao samo slučajna žrtva. *Nasilje se nakalemilo na fudbal* jer on zauzima veoma važno mesto u životnom krugu *lower-lower working class* (donje-donje radničke klase), ali i zato što fudbal omogućava da se konfrontacije mogu lako organizovati i savršeno predvideti, zato što omladinu koja ne vidi sopstvenu budućnost stavlja u centar pažnje, i verovatno najpre zbog toga što je fudbal godinama okruživala izrazita tradicija nereda.

Očito je da je fudbalsko nasilje samo delić delikventnog sveta ove omladine. Tvrdnja da su huligani tokom nedelje dobri momci, koji se za vikend izgube u nasilju, priča je za malu decu.⁵ Takozvani huligani

4. Kako su nastali mehanizmi *moral panic* i *deviant amplification* opširno su opisali: Colaers, C. and Van Limbergen, K., The development of football hooliganism as a social problem, in: Walgrave, L., (ed.), *Changes in society and juvenile delinquency. Development in the problem-areas, policies and practices*, vol. II, Leuven, Acco, 1988, p.265-278.

5. U ovom kontekstu se opravdano mogu dovesti u pitanje napisi u nekim popularnim stranim publikacijama u kojima se tvrdi da sinovi

učesnici su mnogih drugih vidova problematičnog ponašanja. Huliganstvo, dakle, nije problem fudbala, već problem nasilja, i ako hoćete, društveni problem. Istraživanja su pokazala da tvrda jezgra belgijskih grupa navijača *vode poreklo iz klasičnih gradskih maloletničkih bandi* i da se još uvek u, i među njima, kreću. Otuda nije iznenadujuće da se problemi droge i krada (koji na prvi pogled nisu povezani sa fudbalskim vandalizmom) mogu ustanoviti kod članova navijačkih grupa.

Huliganstvo kao stigma

Ni današnje huliganstvo nije, kao što bi se moglo pomisliti, baš nova pojava: reč je o bandama kakve su oduvek bile poznate, i koje, svakako, i dan-danas postoje. Lokalizujući ove problematične mladiće oko fudbalskih stadiona, i dajući im ime *huligani*, kao i stvaranjem iluzije da se problem nasilja u centru grada drži pod kontrolom, kod stanovništva se možda donekle ublažava osećanje ugroženosti. Ubrajanje nekog u delikventnu podgrupu, kakva je grupa navijača koja nosi ime tribine (sa koje tradicionalno posmatra nogometne utakmice i preduzima "vandalske" akcije, npr. *tribina X* ili kod nas *Zvezdin sever*), čini povratak u konformističko društvo mnogo težim. Tako nastaje neka vrsta mehanizma *preuzimanja zadate uloge (role-taking)*, pri čemu članovi tvrdih navijačkih jezgra nastoje da potvrde svoju reputaciju. Oni usvajaju stigmatu koja im je nametnuta i ravnaju se prema njoj. Osim toga, etiketa pojačava formalnu društvenu reakciju. Tako je, na primer, antverpenski zamenik državnog tužioca u pleoajeu protiv fudbalskih vandala rekao: "Takvi ispadi se moraju strogo kažnjavati, naročito ako se stave u okvir huliganstva".

bogatih roditelja delom pune tribine. Njihova je greška, po našem mišljenju, verovatno prouzrokovana nepotpunim uvidom u strukturu navijačkih tribina (moguće je da se takvi momci kreću na periferiji grupe radi senzacije) ili nedovoljnim poznavanjem nove generacije *casualsa* (društvena ranjivost spakovana u lepu i skupu odeću).

MODEL ZA OBJAŠNENJE

/.../

Ilustracija društvene ranjivosti

Školska karijera fudbalskog vandala je kratka i frustrirajuća. Huliganima školovanje ne donosi pozitivna iskustva (to često ometaju kako unutrašnji, tako i spoljni faktori). Mladi o kojima je ovde reč stalno dolaze u sukob sa osnovnim karakterom škole: disciplinom, poretkom i kaznom. Huligani su nam saopštili kako im nastavnici prebacuju zbog odsustva pažnje prema lepom ponašanju, redu, čistoći, disciplini i školskom uspehu.⁶

Bežanje sa nastave moglo se utvrditi kod određenog broja vandala (12% u tvrdom jezgru koje smo mi istraživali). Nedostatak motivisanosti za školovanje delimično objašnjava slab uspeh, i pojačava, naravno, još više frustriranost školom. Većina je pre završetka školovanja napustila školske klupe (samo 16% članova tvrdih jezgra je pohađalo školu), a pojedinci su preko volje i uz sistematsko bežanje, nešto duže ostajali u školi. Sama institucija škole je smatrana preprekom blagostanju i sreći koju treba izbeći, a nikad nije smatrana *moćnošću*. Potkulturna grupa smatra školu smetnjom samostalnosti: oni hoće da što pre stanu na sopstvene noge, da sami zarađuju pare da bi, npr. mogli da idu na utakmice, u zemlji, ali prvenstveno u inostranstvu.

Ovejani fudbalski vandali često pripadaju nestabilnim porodicama. Tokom istraživanja moglo se konstatovati da navijači iz tvrdog jezgra odrastaju u nestabilnoj porodičnoj sredini. Čak 40% su vanbračna deca, ili su usvojeni ili su članovi 'nepotpunih' porodica. Od 106 poznatih porodičnih situacija u našem istraživanju takvih je bilo 43. Pored toga, roditelji takve dece se često i sami nalaze u raznim problematičnim situacijama. To znači da oni nemaju (ili ne mogu da oslobode) mnogo vremena za svoje dete, često nisu u stanju da podnose trajnu vezu s partnerom ili takvu vezu odbacuju, i be-

6. Jedan antverpenski navijač sa tribine-X je na primer izjavio: "Izbacili su me iz dve škole. Onda sam ipak otišao na zanat kod jednog pekara, jer nisam nide drugde nešto mogao da započnem. Prvi put su me isterali iz škole jer sam posle jednog nesrećnog slučaja (koji me je zadesio), tek tako ostao kod kuće. Drugi put sam se tako posvađao sa nastavnicima i bio prilično nevaspitan prema direktoru da sam morao da odem".

že od svake odgovornosti za svoju decu.⁷ Oni su pri tom u *nedovoljnoj* meri u stanju da vrše određenu vrstu *kontrole* nad onim šta im deca rade, a da ne pomijemo *temeljito vaspitanje*. Deca iz takvih nestabilnih struktura se izgubljeno muvaju po kući i već rano dospevaju na ulicu, gde je zavidljivost grupe vršnjaka mnogo jača. Kad se jednom učini korak ka avanturama i slobodi, povratak je vrlo težak. Roditelje, koji onda ipak nešto pokušaju da preduzmu, deca varaju, ili sami roditelji svoja nastojanja dosta brzo prekidaju.

Velika grupa fudbalskih vandala kreće se u krugu koji je radno marginalan. Istraživanja su pokazala da su 70% ispitanih navijača tvrdog jezgra - *radnici*, od kojih je oko polovina bez posla. Ostali u ovoj grupi su većim delom učenici ili studenti, daljih 6% su pomoćna radna snaga, a nekih 3% su odslužili vojsku. Najniža nezaposlenost je među navijačima sa O-tribine, a najviša među navijačima FK Briž: 45%. Uočava se, takođe, da je posao, ako se ima, *veoma nestabilan*: zaposlenje je često zavisilo od slučajnih i kratkotrajnih ugovora. To je, imajući na umu njihovu relativnu nekvalifikovanost, strukturna datost. Ona povlači za sobom da fudbalski vandal, kad dobije zaposlenje, obavlja teške i opasne poslove, koje drugi neće, a koji se odlikuju neredovnim periodima rada, promenljivom satnicom, itd. To su poslovi dokera, čuvara lunaparka, noćnog portira, kelnera, mornara, dodavača maltera, podizača skele. S jedne strane je takav obrazac zaposlenja često u skladu sa slikom o sebi koju oni hoće da spoljni svet stekne o njima, ali s druge strane uključuje i vrlo nesiguran status.⁸

Većina fudbalskih vandala sigurno ne poznaje finansijsko obilje. Vrlo mnogo nezaposlenih navijača iz tvrdog

7. Ovaj intervju sa jednim navijačem sa tribine-O mnogo toga kaže: "Ne stanujem kod roditelja. Oni su se razveli kad mi je bilo osam godina. Ja sam ostao kod majke. Ali ona je dovela nekog tipa u kuću. Ja sam bio totalno protiv. Zbog toga smo se mnogo svađali. Jednom je došlo i do ozbiljne tuče. O tome rade ne bih pričao. Ali sam potom spakovao kofer."

8. Ovaj navijač sa istočne tribine iznosi svoje iskustvo: "Posle vojske sam godinu i po primao pomoć za nezaposlene, a zatim samo još s vremena na vreme. Onda sam digao ruke od toga. Otac nije hteo da se prijavim na biro za povremene poslove. On je uvek hteo nešto više. Stalno je pričao o svojoj prošlosti, o drugovima i vezama koje će mi pomoći, a kad je trebalo, od toga ništa nije bilo. Na kraju sam se ipak prijavio na biro, imao nekoliko kratkotrajnih poslova, među kojima i jedan ugovor za celu jednu sezonu. Radilo se o tovaranju i istovaranju kamiona. Kad mi je istekao ugovor, prestao sam s tim. To su bili poslovi za seljake. To sam radio samo da bih dobio višu pomoć za nezaposlene. Sada već mesec dana u Zebrižu radim na peskarenju. Posao je prijav, ali nije težak. Dosta ga rado obavljam. Radi se po danu. Zbog lošeg vremena sad je s tim završeno. Nadam se da ću sledeće godine uspeti da sklopim novi ugovor, to mi daje nešto više osećanja sigurnosti".

jezgra ne *potpada pod zakone o socijalnoj pomoći* i zbog toga ne prima naknadu za nezaposlene ili neku drugu kompenzaciju. Naša je procena da je to važno za oko jednu trećinu navijača tvrdog jezgra koje smo mi ispitivali.

Ali ni drugi sigurno nemaju previše novca i u nekim slučajevima moraju *preko delikvencije* da dođu do nekog drugog oblika prinadležnosti, ako hoće da prate svoj klub u inostranstvo, da pribave droge, ako su im potrebne, ili da nabave pomodnu odeću. Samo se po sebi razume da se ni ovde ne sme suviše brzo uopštavati: neke druge grupe navijača, naročito Anderlechtovih, uspeli su da postignu određenu stabilnost zaposlenja trajnijim ugovorima u npr. jednoj štampariji i u industrijskim klanicama.

Tvrdo jezgro fudbalskih vandala uopšte se ne sastoji od onih koji zakon krše po prvi put (first offenders). Rezultati istraživanja jasno pokazuju da preko tri četvrtine (146 do 190) ispitanih navijača ima *dosije* u sudu. To znači da su bili u dodiru s policijom pod sumnjom da su zakon bar jednom prekršili u formi kažnjivoj po krivičnom zakoniku. Kontakti sa pravosudnim aparatom bili su najbrojniji u Antverpenu. Reč je, u prvom redu, o prijavama zbog nanošenja udaraca i ranjavanja, zbog krađe i vandalizma. To znači da navijači tvrdog jezgra i izvan stadiona učestvuju u tučama i uništavanju dobara. Razlog je lična materijalna oskudica prouzrokovana strukturnom slabošću. Kontakt navijača sa tribine-X sa svetom droge u Antverpenu je posebna činjenica, pošto je ova pojava kod navijača sa drugih tribina manje česta.⁹ Zanimljivo je, takođe, da su ovi momci po prvi put došli u dodir s policijom u *veoma ranom uzrastu*.

Najtvrdi navijači su imuni na svaki oblik pretnje represijom. Zaposlenje na mestima koja omogućuju *zadovoljstvo poslom*, ili poslovi koji pretpostavljaju izvestan stepen diskrecije (kao rad za firme koje obezbeđuju razne objekte), dovodi kod takvih navijača do straha da će neke činjenice izaći na videlo. Takav je strah inače ponekad koristila policija kao sredstvo zastrašivanja. Pored toga, nešto zreliji uzrast i/ili stalna devojka može da spreči vandale da se upuštaju u svoje akcije.

Inače je pretnja kaznom veoma *relativan pojam*: ustanovili smo da neki navijači smatraju mnogo gorom kaznom što svoj omiljeni klub ne mogu da gledaju, nego nekoliko meseci zatvorskog života. Naročito u peri-

9. (Autor ovde opisuje razlike u učešću navijača u raznim kriminalnim radnjama u nekoliko belgijskih gradova i ističe delovanje kompleksnih faktora koji izazivaju te razlike).

odima kad služe vojsku, vandali se plaše (vojno) sudskog progona i kažnjavanja koje smatraju težim od civilnog.

Manja grupa tvrdih navijača pokazala se sasvim ravnodušnom prema svakoj formi zastrašivanja. To su *desperadosi* koji su toliko zaglibili u nekoliko kriminalnih sredina istovremeno, a deo svoje životne istorije napisali u popravnim domovima i zatvorima, da su navukli pancir prema svakom delovanju koji bi trebalo da ih zastraši. Oni se ničeg ne boje, svoje kazne ne mogu ili neće da plate, i idu, kad su kažnjeni, umesto toga u zatvor. Ova, vrlo delikatna grupa je bila za naše istraživanje veoma teško dostupna.¹⁰

Klizanje niz spiralu. Sve ove tvrdnje se uklapaju u profil koji obuhvata *društvenu ranjivost*.¹¹ Reč je o kriminološkoj teoriji koja pokušava da objasni maloletničku delikvenciju u povratu pomoću *socijalno-psihološke prerade negativnih iskustava* stečenih u dodiru s društvenim institucijama. Ceo jedan društveni sloj izložen je riziku da ima isključivo takva iskustva zbog svoje nedovoljno priznate kulturne varijante. Mladi iz ovih grupa nisu manje inteligentni, manje društveni, ili bilo šta drugo, ali *njihova kulturna varijanta sukobljava se s vrednostima srednje klase* koje oličava škola (red, disciplina, ugladenost itd...). Da bi ove nezadovoljavajuće kontakte nekako u društvu amortizovali i kompenzirali, oni neprestano traže alternative.

Za određenu grupu fudbalsko nasilje može to lepo da ilustruje. U pitanju su mladi čije je polazište slabo, koje škola nije uspela da na zadovoljavajući način kompenzira svojom ponudom vrednosti i normi. Tim mladima su frustracije i konflikti pali u deo. Porodica, u kojoj odrastaju, nije u stanju da to na pravi način ispravi. Tako ovi mladi *ne uspevaju da ostvare vezu sa konformističkim društvom* i počinju sami sebe da gledaju kao problematične slučajeve i socijalne gubitnike.

10. Ipak nam je jedan od navijača sa tribine-X ispričao u jednom intervjuu: "Koliko sam puta bio hapšen teško je proceniti, ali bez preterivanja mislim da je bilo sigurno negde oko 50 puta. Toga se ja više ne bojim. Prešlo mi je u naviku. Prvenstveno sam hapšen zbog tuča, vandalizma, pijanstva. Već sam mnogo puta bio novčano kažnjavao i bivao prijavljen. Ipak neću da platim. Ranije si zbog pijanstva i policijskog prevoza kući dobijao kaznu od 1000 franaka. Sad je kazna povećana. Baš sam ove nedelje dobio jednu kaznu.

Trebalo bi da platim 2900 franaka. Moraće to da zaborave".

11. O ovoj teoriji postoji više publikacija. Vrlo su pristupačne: Vetenburg, N., Walgrave, L., en Van Kerckvoorde, K., *Jeugdwerkloosheid, delinquentie en maatschappelijke kwetsbaarheid*. Antwerpen, Kluwer, 1984, 324 p.; en Walgrave, L., *De la vulnerabilite societale, ou comment les institutions contribuent elles-memes a la delinquance grave et persistante des jeunes*, in: Peyre, V. et Walgrave, L., *Criminologie de la jeunesse: un aperçu*, Paris, C.R.I.V., 1986.

Činjenice kao da im daju za pravo: dobijaju nestabilna zaposlenja, ili su nezaposleni, pri čemu, u mnogo slučajeva, ne dobijaju ni pomoć za nezaposlene. Ponegde je ovaj proces *rastuće društvene ranjivosti* toliko daleko otišao da ni pretnja sudskim sankcijama više ne može da ga zaustavi. Oni traže sapatnike s istom sudbinom, a ta grupa, uzgred, neutralizuje i njihovu delikvenciju. Postojanost delikvencije je onda postala činjenicom.

Huliganstvo kao kompenzacija

Nepostojanje veza sa konformističkim društvom i - opravdano - skromna perspektiva u društvu čini da ove mlade zaista lako mogu 'zavesti' grupe i socijalno srodni pojedinci koji teže za društvenim priznanjem i samopotvrđivanjem na jedan drugačiji, kompenzirajući način.

Prestiž u potkulturi grupe navijača. Zahvaljujući nedostatku osećanja sopstvene vrednosti koje je posledica socijalnog statusa, fudbalski vandali, sa grupom vršnjaka (*peer-group*), traže oblike kompenzacije, koju nalaze oko fudbala. Pošto ne mogu da ostvare prestiž na osnovu školskog uspeha ili posla koji obavljaju, i pošto nema izgleda ni da ga u budućnosti ostvare, fudbalski vandali *investiraju, u psihološkom smislu, sve u svoji omiljeni klub* i grupu navijača kojoj pripadaju. Kad njihov tim dobro igra onda je dovoljno ispoljiti se kao navijač. Grupa tada zajedno peva *We are the champions* (Mi smo šampioni). Članovi grupe onda imaju osećanje da njih obasjava deo slave njihovog kluba.

Kada klub lošije igra, onda oni pre svega ističu svoje *prisustvo u grupi koja je žestoka i ozloglašena*. Onda parola glasi: *We are the X-side* (Mi smo navijači sa tribine-X). Stavljajući ih u prvi plan, policija i mediji mogu da im pomognu da igraju tu ulogu. Ovim mladim uostalom i treba osuda njihovog ponašanja. Oni su drugim rečima rađe obrano loši, nego loše dobri.

Da se non-konformizam traži u sferi nasilja povezano je s činjenicom da takva forma ponašanja ide uz imidž muškarčine, čemu teže, i zbog toga što to šokira društvo. Stoga se najveći prestiž može steći *individualnim egzibicijama* smelosti i snage. One su odlučujuće za ugled u grupi i znače šanse za unapređenje na mikro-nivou.

Navijačka grupa kao izvor užitka (kick). Stadion i njegova okolina nude i druge stvari: uzbuđenje koje se stvara sukobima među navijačkim grupama može da

razbije monotonu pustoš u životu društveno ranjivih pojedinaca. Mnogi časovi provedeni s grupom ispunjavaju se planiranjem napada, beskrajnom fantazijom i humorom i komentarima o prošlim poredama i porazima. Huliganstvo otud liči na ratnu igru (*war game*), pri čemu, kao što je to često u igri, nedostaje shvatanje ozbiljnosti rizika.¹²

Život u navijačkoj grupi je zato za ove mlade veoma važan. Grupa predstavlja neku vrstu *alternativnog sveta*, potkulturu u kojoj nisu suočeni sa svojom prošlošću i u kojoj dobijaju nove šanse da budu neko i nešto. Ali to se zbiva u saglasnosti s izokrenutim sistemom normi u odnosu na konformističko društvo. Pored toga, grupa predstavlja i *utočište* u kojem postoje afektivne veze, vlada visoka solidarnost, gde se mogu očekivati uzbudljivi i senzacionalni doživljaji, gde se alkohol i droge mogu nekažnjeno uživati i gde postoji osećanje da ima još mnogo drugih koji se nalaze u istoj situaciji.

Grupa neutralizuje delikvenciju. Za najmlađe je grupa mesto gde se može naučiti devijantno ponašanje, za starije je podesno mesto za *opravdavanje sopstvenog nasilja*. Ona je istovremeno neutralizator ponašanja (mnštvo daje mogućnost podeljene odgovornosti) i katalizator ponašanja (pod pritiskom grupe moguće je ponašati se onako kako se pojedinac nikad ne bi sam ponašao). Ali postoje još mnogi drugi *grupni mehanizmi* koji mogu da posluže kao neutralizatori. Jedan od njih je npr. osećanje da neka druga grupa hoće da nadmaši njegovu. Zato je opravdano napasti prvi.¹³ Još je jedan primer: lojalnost prema drugovima - pošto to rade drugi, moram i ja. Intervencija redarske službe isto tako može brzo da se iskoristi kao neutralizator: kad oni primenjuju nasilje, onda ćemo i mi.

Struktura navijačkih grupa

Grupe navijača sa iste tribine su near-groups. Grupe navijača sa iste tribine na prvi pogled deluju kao vrlo

12. Jedan od huligana sa tribine-X koji je bacio molotov-koktel kasnije je tvrdio, u jednom razgovoru sa nama, da to uopšte nije hteo da učini, već je delao u nekoj vrsti omamljenosti. I zaista, potkulturna atmosfera čini da granica između fantazije i stvarnosti ponekad izbledi. Prijatelji su mu npr. pisali u zatvor da mora uskoro ponovo da se pojavi kod 'bingo-palate'... (Radi se o mestu gde se igra bingo, ali u ovom kontekstu 'bingo-palata' znači sudnicu).

13. Vidi s ovim u vezi npr. Van der Sande, J. i Wortel, E., *Wat te doen tegen voetbalvandalisme?* Intermediair, 1986, 9, p. 13-18. Oni navode radove specijalista za komunikacije kao Watzlawick, K. i druge, koji u ovom kontekstu govore o 'simetričnoj eskalaciji'.

amorfn masa, sa brojem članova koji se stalno menja, bez kohezije i konsenzusa, koje se sastoje od raznih malih klika između kojih se kreće nekoliko, u najboljem slučaju, neformalnih vođa. Osim toga razlike između huligana, pripadnika različitih tribina, toliko su velike da se one ne mogu opisati opštevažećim terminima. Uprkos izraženoj heterogenosti u svakoj od grupa nastaje jaka solidarnost.

U kriminološkoj literaturi se ovakve skupine nazivaju *near-grupama*.¹⁴ Reč je o skupinama koje samo naizgled čine grupu. Takva vrsta nepovezanih struktura predstavlja optimalnu organizacionu formu za mlade koji hoće da zadovolje potrebe koje im, po njihovom mišljenju ne zadovoljava dosadno i gnjavatorsko društvo. Svojim difuznim karakterom ova organizaciona forma nudi mladima manevarski prostor u kojem oni sami mogu da uobliče svoje uloge.

Ali se u ovim strukturama ipak mogu otkriti i dve zanimljive *linije rasepa*: razlikovanje prema učešću u huliganstvu i drugim formama kriminala i prema uzrastu (što odmah povlači za sobom razliku u stilu).

Tri koncentrična kruga po intenzitetu. U centru grupe nalazi se, pre bi se reklo, malobrojno *tvrdog jezgra* sastavljeno od mladih punoletnika između 18 i 23 godine, koji su već učestvovali u više oblika delikvencije (krade, droge, nasilje, vandalizam itd.). Oni sebe smatraju manje-više profesionalnim fudbalskim vandalima i oni su ti koji organizuju i planiraju sukobe. U Belgiji ih ima između 150 i 250. Što su bliži centru grupe, to je jači utisak da su u pitanju pravi desperadosi.

Oko ovog tvrdog jezgra nalaze se mladi, koje bismo nazvali 'stažistima'. I oni su socijalno ranjivi, ali su mladi od članova jezgra. Oni još nisu ogrezli u delikvenciji. Teže da postanu članovi tvrdog jezgra. Pri nasilničkim akcijama oni su prvi koji se angažuju da bi svojom smelošću privukli pažnju pripadnika tvrdog jezgra.

Oko njih se nalazi neodređen broj *običnih adolescenata*, koje, upravo zahvaljujući njihovom uzrastu, privlače izazovi bliskosti delikvencije i mačo-ponašanja. Oni doprinose utisku da su takve grupe masovne i time, prilikom nasilničkih akcija obezbeđuju anonimnost pripadnicima tvrdog jezgra. Oni se, međutim, povlače u pozadinu u momentu kada fizičko nasilje preti da se

14. Pojam je uveo Yablonski, L., The delinquent gang as a near-group, *Social Problems*, 1959, 7; prvobitno je razvijen za istraživanje gangova, a potom primenjen i drugde. U literaturi se može povremeno naići i na termin Fast-Gruppe (nemački za 'skoro-grupa') i 'schijn-groep' (nizozemski za 'grupa-naizgled', ili 'prividna grupa').

izmakne kontroli.

Huliganstvo je zašlo u svoju treću generaciju. Osim toga, kroz grupu prolazi i istorijska linija rascepa. Fudbalsko nasilje u Belgiji ušlo je u svoju treću generaciju. *Prva generacija*, nastala sredinom sedamdesetih godina, inspirisala se onim što je na polju fudbalskog nasilja do nas došlo iz V. Britanije, uključujući preterano uživanje alkohola kao jednu od tipičnih značajki, pored zapaženog prisustva *skinheads-a*. Vandalizam je bio osnovni uzgredni efekat nastupa ovih grupa.

Početkom osamdesetih godina, *druga generacija* je dalje razvijala fudbalsko nasilje i uspela da krupnim sukobima privuče pažnju javnog mnjenja i da pokrene policijski aparat. Najučestalija kriminalna radnja nije više bio vandalizam, već udaranje i ranjavanje.

Treća generacija se u potpunosti razvila tek u poslednje vreme. To su takozvani *casuals*, koji retko pokazuju izrazito navijačko ponašanje, ne nose navijačke attribute, ne uživaju alkohol i droge i nemaju stalnu devojku (ili je ostave kod kuće kad krenu na utakmicu).

Najnoviji oblik huliganstva: casuals. Ideja o ovoj grupi je,¹⁵ kao i samo huliganstvo, došla iz V. Britanije. Tamo ih ponekad zovu *designer-hooligans*; ovaj se fenomen sad širi i po drugim evropskim tribinama. U Nemačkoj npr. *casuals* su dobili etiketu *jogging-fraktion*, ili *city-boys*. I u Nizozemskoj se mogu lako raspoznati.

Reč je o huliganima koji imaju osećanje da su im mogućnosti za konfrontaciju ograničene i koji svojom spoljašnošću i ponašanjem *nastoje da izmaknu kontroli policije*. Oni se maskiraju kako bi ih teže prepoznali (skupa odeća poznatih maraka, sa šalovima kakve nose protivnički navijači); manje su predvidivi (na utakmicama, na kojim neka ozloglašena grupa navijača nasrne na njihovog sugrađanina); manje su žestoki (ne idu u krajnosti, već proračunavaju svoje konfrontacije); manje su vidljivi (ne operišu na ili oko, već daleko od stadiona); manje su vremenski vezani za utakmicu (operišu mnogo pre početka ili posle završetka utakmice, ili čak i onda kad nema utakmica); promišljeniji (namamljuju protivnika u gradske četvrti koje dobro poznaju).

S druge strane, fudbalski vandali koji sebe zovu *casuals* neće samo da budu najjači već hoće da lepo izgledaju.

15. Opis i moguće objašnjenje ovog fenomena iscrpno su dati u: Van Limbergen, K., en Walgrave, L., *De nieuwste voetbalvandalen heten casuals. Subculturele stijl als oplossingsmechanisme voor maatschappelijke onmacht. Kultuurleven*, 1986, 6, p. 548-558.

daju. Svojom odećom i obućom marke *Australian, Ellesse, Lacoste, Reebok, Marlboro, Tachini, Fila, Lonsdale*, osporavaju tvrdnju da fudbalski vandali potiču iz nižih društvenih klasa. Ovo bi se moglo nazvati ritualizirajućom formom reakcije: pripadnici navijačkih grupa ipak pokušavaju da pribave identitet, da budu neko i nešto u dominantnoj kulturnoj varijanti.

Klasična slika huligana se dakle izmenila. Sada se javljaju razni oblici *sekundarne devijantnosti*: da bi se kupila skupa odeća *casuals* moraju da idu u krađu ili da vrše provale. Sofisticiranije oružje je posledica fenomena *casuals*: trenutno su u modi zvezde za lansiranje (metalne zvezde koje potiču sa Dalekog Istoka i vrsta su hladnog oružja) koje se mogu staviti u novčanik, ili razne vrste sprejova. U Nizozemskoj ova grupa koristi čak razne promućurno smišljene i krajnje opasne eksplozive.

NEKE SPECIFIČNE ZNAČAJKE

Uloga navijačkog ekstremizma i internacionalizma

Fudbalsko nasilje i ekstremizam. Belgijsku fudbalsku scenu odlikuju *mnoge manifestacije* rasizma, seksizma, ekstremnog regionalizma, antisemitizma, itd. One se očituju u pozdravljanju nacističkim pozdravom, nošenju keltskih krstova, ekstremističkom jeziku (natuknice na nacizam), u korespondenciji navijača među sobom ili spoljnim svetom, vredanju igrača druge rase itd. Mada je reč uglavnom o svetu ideja koje su uprošćene, nedomišljene, i jedva razvijene, čiji je cilj jedino provokacija, broj činjenica te vrste je *zbilja alarmantan*.¹⁶

Izvestan broj fudbalskih vandala uostalom prisustvuje manifestacijama ekstremne desnice.¹⁷ Ali se onda ispostavi da njihovi prijatelji učestvuju u manifestaciji

16. Tako je jedan navijač sa istočne tribine npr. pričao: "(...) mrzim gastarbajtere, muslimane, Jevreje, i tako dalje... Muslimani ugrožavaju na dugi rok Zapad, naš narod. Oni se bave kriminalom. A što se tiče gastarbajtera: dobar gost ne ostaje večito u gostima, oni ne rade već žive od naše državne pomoći! Ranije sam između ostalog hteo da osnujem rasističku miliciju među navijačima na našoj tribini, ali je to propalo jer većina drugih članova nije bila politički potkovana i politički svesna. Tada sam bio i *skinhead*."

17. Tokom istraživanja nekoliko desetina navijača su bili primećeni na raznim fašističkim manifestacijama (navodi se nekoliko organizacija ekstremne desnice koje deluju u Belgiji).

protivnika ekstremne desnice koja se istovremeno održava i da im je u oba slučaja stalo samo do *tuče* među manifestantima ili sa redarima. Sudske sekcije policije ekstremiste nalaze i na tribinama.

Ali se o stvarnom pripadništvu, po našem mišljenju, za sada uopšte ne može govoriti. Desničarske grupe neće da imaju posla sa hordama mladih koji se *vrlo teško mogu disciplinovati*.¹⁸ Traženje u desničarenju efekta sračunatog na šokiranje verovatno je još jedan izraz traženja osude. Osim toga, nije reč o opštevažećoj pojavi u ovim grupama i mnogi stranci izgleda da su se u njima sasvim dobro snašli.

Ali, ipak moramo biti oprezni. Fudbalski vandalizam je, izgleda, *zavodljivo polje za regrutovanje* pripadnika ekstremne desnice. Uostalom, fudbalski vandalizam poseduje površnu ideologiju, sklonost ka šokiranju, potrebu za mačo-ponašanjem što ih čini grupom. Sigurno je da u nekim drugim zemljama, kao što su V. Britanija i Z. Nemačka, ekstremna desnica održava otvorene kontakte sa fudbalskim vandalima određenih klubova. Isto je tako u Francuskoj uvek postojala povezanost desnice sa *skinhead* kulturom. Zato je od velikog značaja pratiti dalji razvoj događaja.¹⁹

*Međunarodni kontakti među vandalima. Identifikacija belgijskih huligana sa stranim navijačkim grupama, pre svega britanskim, je izvanredno jaka.*²⁰ Engleska zastava koja se svake nedelje pričvršćuje na ogradu svedoči o tom. Veliki broj navijača pokušava da na neki način prisustvuje i utakmicama u inostranstvu. Članovi tvrdog jezgra su nam kazali da su za ostvarenje tog cilja spremni sve da učine. Za njih su V. Britanija, Nizozemska, Nemačka, Italija i Francuska najprivlačnije zemlje. U takvom putovanju veoma je važna avantura, a uz to utakmica i atmosfera. A dobro dođe i veća anonimnost koju uživaju na utakmicama u ino-

18. (Autor navodi izjave vođa desničarskih pokret štampi koje ovo potvrđuju)

19. Detaljan pregled odnosa desnog ekstremizma i huliganstva nalazi se u: Loosveld, G., "*We zijn niet rechts, maar uiterst rechts*". *Een analyse en een inschatting van de extreemistische tendenzen onder voetbalvandalen*. Leuven, Lic.verhandeling criminologie, 1988, p.190.

20. Jedan Anderlehtov navijač npr. snima na videu utakmice koje prenosi BBC kako bi mogao da nauči pesme koje pevaju britanski navijači i onda ih prenese svojim drugovima. Fudbalski vandali ne negoduju protiv svojih igrača kad ovi loše igraju, jer, kažu, imaju engleski mentalitet. Cela ideja *casuals* je prešla iz V. Britanije, kao i ideja da žene ne spadaju u grupe navijača. Sve to ide čak dotle da u pismima huligana engleske reči nisu neuobičajene. (Npr. na dan *game* /meča/ otišli smo na *ground* /stadion, teren/, itd) Vrhunac je i pak jedan navijač koji nam je pokazao molbu za prijem u britansko državljanstvo.

stranstvu. Jedan veći broj navijača putuje jer se od kolega može mnogo toga naučiti. Novo oružje, bolja taktika, drugi simboli, itd. doneti sa putovanja ponosno se dele drugovima u zemlji.²¹

Istraživanje je pokazalo da se kontakti sa stranim navijačima sklapaju uglavnom na međunarodnim takmičenjima i prijateljskim utakmicama. Slučajni kontakti se ponekad nastavljaju razmenom pisama i dokumentacije, a u nekim slučajevima i smeštajem poznanika u svoju kuću, kad ovi dodu u goste. Nesumnjivo su lični i pojedinačni kontakti doveli na kraju do *bratimljenja* jezgara nekih navijačkih grupa. Moglo se primetiti da se dosta često stranci pozivaju radi pojačanja, prilikom rizičnih utakmica.²²

Kontakti između belgijskih i nizozemskih navijača su najčešće zastupljeni. (Pominju se razni klubovi koji održavaju veze i razmenjuju delegacije. Prisustvo grupa iz drugih zemalja je više sporadično).

Prisustvo kvantitativno i kvalitativno važne pomoći inostranih navijačkih grupa je nesumnjivo dovelo do *eskalacije* određenih incidenata u našoj zemlji. Inostrana podrška ima zastrašujući efekat na protivničku navijačku grupu. To, osim toga, ima i neke sporedne psihološke efekte: stranci se smatraju profesionalcima i osećaju se obaveznim da opravdaju svoju reputaciju, a belgijski navijači hoće da, pred tako probranom publikom, pokažu svoje najjače strane (*role-taking*). A inostranim huliganima se pripisuje takav autoritet, da im se daje mogućnost da, koristeći sopstveno iskustvo, organizuju navijačku grupu domaćina i njene akcije.²³

Značaj (desničarskog) međunarodnog katalizatora. Levensko istraživanje svakako nije otkrilo organizovanu međunarodnu desničarsku zaveru koja bi pripremala destabilizaciju Evrope.²⁴ Ipak se dejstvo inostrana

21. Jedan Anderlehtov navijač je o tome rekao u jednom intervjuu: "Dosta često idemo na utakmice u inostranstvo, i onda kada ne igra Anderleht. Na primer na utakmicu Ajaks-Fejenord... Posmatramo šta rade huligani, i kako policija na to reaguje. Tako učimo nove parole i nove strategije... Moraš da ideš u korak s vremenom. Huliganstvo nije divlja, impulsivna reakcija, nego skoro jedna profesija".

22. (Autor navodi nekoliko primera uzajamnog ispomaganja).

23. I ovde je potrebno izvesno nijansiranje. S jedne strane su kontakti sa strancima element koji podiže prestiž: koga redovno posećuje Čelsi ili Den Hag, mora da je to i zaslužio. A s druge strane je to i znak slabosti: drugi moraju da pozovu strance u pomoć; da li to znači da sami ne znaju šta treba da rade?

24. Jedan od britanskih tabloida (*Daily Mirror*) pisao je 8.11.1987. o našem istraživanju pod naslovom "Soccer thugs nazi-Euro-link" (Fudbalske siledžije povezane s evropskim nacistima), da je naš izveštaj predat g-di Tačder i da "British football thugs are joining Eu-

nih zbivanja na fudbalsko nasilje u našoj zemlji ne sme potceniti. Nesumnjivo je da postoji nešto kao *konjunktorno kretanje u huliganstvu*. Medijska zbivanja oko drame u Šefildu, problemi s britanskom reprezentacijom, i niz incidenata u Nizozemskoj tokom druge polovine 1989, imali su jako dejstvo u Belgiji.

U međunarodnom huliganskom kontekstu belgijski huligani vide četiri opasnosti. Na prvom mestu je pitanje prestiža: i kod belgijskih navijača, pritisnutih izazovom 'stranih uspeha', rađa se misao da ne smeju da zaostanu. Uz to postoji efekat imitacije: ako je jedna huliganska akcija u inostranstvu uspešna (ili bar dobije dosta pažnje od sredstava masovnog opštenja) onda navijači i kod nas hoće da probaju tako nešto. Treća se opasnost krije u direktnom premeštanju nasilja u našu zemlju. Nije nipošto nemoguće da navijači kojima je policija zabranila da prisustvuju utakmicama u sopstvenoj zemlji, potraže utočište preko granice. I na koncu, pod uticajem novog talasa huliganstva može se očekivati povećanje učestalosti kontakata s inostranim kolegama, koji zbog toga postaju izuzetno zanimljivi.

Takva konjunktura održava se u životu *konkurencijom među tribinama*. (Navode se primeri iz Nizozemske i V. Britanije o nastojanju da se postane šampion u huliganstvu; organ Nacionalnog Fronta u V. Britaniji objavljuje tabelu 'šampionata'. Autor ne veruje da postoji desničarsko huliganska internacionala).²⁵ Za sada postoji malo indicije da oba ova katalizatora zajedno, u vidu jednog fenomena, igraju neku ulogu. To ne isključuje činjenicu da se ponekad mogu zajedno na-
ći.²⁶

ropean neo-Nazis to spread terror on the terraces". ("Britanske fudbalske siledžije udružuju se s evropskim neo-nacistima radi širenja straha na tribinama").

25. U jednom pismu švedskim navijačima, navijači Čelsija nude bratimljenje: "(...) potrebne su nam novajlije da se pridruže našoj vojsci nacista. Sklopili smo pobratimstva sa Bajern-Minhenom iz Nemačke i Glazgov Rejdžersima iz Škotske. Moramo se zajedno boriti i čim nam dopuste da se vratimo u Evropu, pobićemo crnje u Amsterdamu, Jevreje u Pragu, katolike u Rimu i Turke u Minhenu. Tražimo grupe u Švedskoj da se pridruže našem krstaškom ratu. (...) "
(Tekst je na engleskom, prim. prev.)

26. Tako je u jednom pismu uredništvu iz pera jednog navijača sa istočne tribine: "(...) i one ćemo prljave gastarbajtere propustiti kroz šake i naterati ih da napuste našu voljenu Flandriju (...) toga dana će i naši prijatelji iz Engleske i Nizozemske (Čelsi i Den Hag) biti prisutni (...)".

Čudan odnos fudbalskog nasilja i masovnih medija

Odnos između huliganstva i medija je vrlo ambivalentan. S jedne strane se na prvim stranama novina objavljuju vrlo *senzacionalistički članci*, praćeni fotosima u prirodnoj veličini, često s monstruoznim naslovima. Štampa nije kriva što postoji fudbalsko nasilje, ali svojim načinom reagovanja sigurno nije doprinela ublažavanju problema. A, s druge strane, sportski se novinari često ljute već kad političke instance upotrebe samu reč *fudbalski vandalizam*.

Uvek je postojala uska povezanost medija i fudbalskog nasilja i njihov uzajamni uticaj. To je opet povezano s činjenicom da vesti o huliganstvu nisu neutralni podaci i da dejstvo vesti na sliku koju huligani imaju o sebi, na njihov svet nije malo.

Istorijska povezanost. Odgovorne državne ustanove i razni naučnici su poslednjih decenija opisivali fudbalsko nasilje kao *pretnju u nastanku*. To je bitna istorijska greška: već od svog praoblika, fudbal je išao ruku pod ruku s nasiljem. U Engleskoj se fudbalsko nasilje ispoljilo sredinom šezdesetih godina u većoj meri i na sistematski način, postavši tu pre svega grublje i jasno unapred isplanirano. Kao uzrok su se navodile promeњene ekonomske prilike koje su učinile da određeni deo jedne društvene klase krene u potragu za nekonformističkim načinima očuvanja osećanja sopstvene vrednosti. Ali je izrazitije stvaranje problema od fudbalskog nasilja sigurno bilo potpomognuto pojavom tzv. *moral panic*. Šezdesetih godina su neredi oko fudbalskih utakmica *odjednom bili definisani kao socijalni problem* za koji je bila potrebna hitna intervencija. U tome je štampa igrala važnu ulogu.

Razlog ovom bila je organizacija svetskog kupa u Engleskoj 1966. Ta činjenica je značila da će britanski posmatrač doći u centar pažnje međunarodne štampe i da će nacionalni prestiž biti stavljen na kocku. Novine su fudbalsko nasilje koje je oduvek postojalo *odjednom predstavile kao ugrožavanje dobre reputacije*. Tokom meseci koji su prethodili turniru redakcije su slale novinare na utakmice da izveštavaju o incidentima umesto o utakmici. Jedan skorašnji primer slične vrste je izveštavanje o utakmici Engleska-Nizozemska tokom evropskog šampionata 1988. u smislu 'bitke za Dilsdorf'.²⁷

27. O tome vidi: Van Limbergen, pod vodstvom Walgrave, L. Euro '88. *Fans en hooligans*. Leuven, Onderzoeksgroep Jeugdcriminologie, 1988, 28 p. + bijlagen: (Sledi detaljan opis načina na koji su mediji uticali na sukobe navijača posle ove utakmice)

Od kraja drugog svetskog rata britansko društvo je doživelo više takvih situacija ispoljavanja panične reakcije. U periodima rastućih političkih, socijalnih i ekonomskih konflikata, ono legitimira strogu državnu kontrolu i utire put za politiku *law i order* (zakon i red). Narkomani, hipiji *skinheads* i pankeri prethodili su huliganima kao tzv. *folk devils* (folk davoli).

Kada se na ovaj način, putem medija širi strah, on može biti povod uvećavanju problema: *deviant amplification*. Tribine na stadionima, koje su opisane kao mesta gde je moguće tući se i biti agresivna muškarčina, a da to ostane relativno nekažnjeno, nesumnjivo su privukle mlade koje sam fudbal nije baš mnogo zanimao, ali zato jesu zbivanja oko njega. Mediji su, na ovaj način, pomogli u uspostavljanju tradicije nereda oko fudbala.

Isto se tako ne bi moglo reći da je sportsko novinarstvo poklanjalo mnogo pažnje *signalnoj funkciji* ponašanja ove omladine. Za njih su to bili '*lunatics*' i '*animals*' (ludaci i životinje) koje je što pre trebalo udaljiti od fudbala, ako je potrebno i drastično: '*cage them*'; '*birch them*' (u kavez s njima, dati im šibu) itd.²⁸ Time su samo pojačali osećanja straha i politički pritisak za jačom i strožijom državnom intervencijom. I, posle izvesnog vremena, redarske službe su zbilja *masovno krenule na stadione*. Ostaje pitanje da li ovo samo po sebi nije samo eskaliralo teškoće. U svakom slučaju statistički porast broja hapšenja, koji je usledio, postao je, sa svoje strane, nova hrana za novinare. U međuvremenu je štampa nesvesno i podsticala borbu za prevlast među navijačkim grupama.

(Opisuje se nekoliko incidenata u V. Britaniji 1974-5. o kojima piše i belgijska štampa u smislu moralne panike).²⁹

Identifikacija s britanskim primerom, s kojim je baš štampa upoznala javnost, imala je neosporno najveći značaj. Prva faza u belgijskom fudbalskom nasilju se npr. odlikovala imitiranjem svih spoljnih značajki britanske scene.

Vesti o huliganstvu nisu neutralna činjenica. Vesti koje se odnose na fudbalski vandalizam nose jasan implicitni i eksplicitni pečat. To znači da je vest u medijima obojena samom svojom naravi i načinom na koji se do vesti došlo.

28. Nekoliko uzbudljivih napisa o ovom mogu se naći u: Whannel, G., *Football crowd and the press*, Media, Culture and Society, 1979, 1.

29. (Ilustracija ovakvog pisanja u jednom od flamanskih dnevnih listova)

Eksplicitni pečat koji nose članci o fudbalskom vandalizmu je u tome što se pre svega činjenice jako naglašavaju. Nema tu ni govora o pokušaju da se rastumači njihova lična ili društvena pozadina. Jedan od razloga za to mogao bi biti da novinar svoje potencijalne čitaoce hoće što manje da zaplaši interpretativnim komentarom. Ali je mnogo verovatnije objašnjenje da izveštač hoće da kod svoje publike proizvede 'estetski drhtaj'. Pretpostavlja se da čitalac hoće, u bezbednosti koju mu pružaju novine, da uživa u nasilničkom susretu, što može da dovede do neke vrste emfatične katarze, a da se pri tom ne prekrše pravila pristojnosti.³⁰

Činjenica da se vesti o učinjenom fudbalskom nasilju nikada ne pišu na osnovu neposrednog posmatranja, bitno ukazuje na *implicitni pečat* koji je udaren novostima o huliganstvu. Da se to tako radi verovatno je posledica povezanosti s novinarstvom kao profesijom. Poznato je u novinarskim krugovima da se posredna informacija, preko zvaničnih izvora, smatra dobrim oblikom informacije.

Uz to, *sociološki setting* sportskog novinara praktično mu čini komplikovanom mogućnost da bude očevidac nemira koje izazivaju navijači. Jer, sportske reportere posle utakmice prima uprava kluba da bi se razgovaralo o proteklim zbivanjima na terenu. Nesumnjivo je jedna od namera kluba da na ovaj način održava dobre odnose sa javnošću. Sportskim novinarima otuda zaista nije u interesu da pišu o fenomenu koji se ionako odvijao na ivici zbivanja, koji sami nisu videli i koji bi imao samo negativan uticaj po interese kluba.

Fudbalski novinar koji radi u nekom listu ili magazinu ima krupan interes da *održava dobre odnose* sa svim zvaničnim izvorima: klubovima, savezom, redarskim službama, političkim faktorima itd. On na kraju krajeva mora celu nedelju da piše vesti o zbivanjima u svetu fudbala. Do informacija o pozadini kontroverzi između igrača, trenera i uprava klubova, o povredama, o prognozama, o transferima, o tračevima, itd, on dolazi skoro isključivo preko zvaničnih izvora. *Mutatis mutandis* to važi i za informacije o fudbalskom nasilju. Novinar je tu zaista u opasnosti da, donekle, zanemari svoju kritičku funkciju.

U samoj Belgiji, sem u ipak retkim slučajevima, u kojima se senzacionalizam može iskoristiti radi bolje pro-

30. Umberto Eko se o ovom fenomenu veoma cinično izrazio u jednom kraćem napisu povodom drame na Heizel-stadionu (vidi o tome Tolleneer, J., Een onvergetelijk televisioen, *Sportia*, 1985, 9, p. 241): "Izvršna televizija, bolja od slika iz Libana, jer se tamo krv prolijeva najčešće noću".

daje lista, u novinama se ne polaže mnogo na fudbalski vandalizam i prema njemu se zauzima *oprezan, rezervisan stav*. Ponekad novinari za ovakav stav imaju veoma časne razloge, ali se najviše ipak boje da 'ne uprljaju sopstveno gnezdo'.

U inostranstvu se najčešće sa manje rezervisanosti govori i piše o fudbalskom problemu broj jedan, ali od nedavno se i u drugim zemljama počeo zauzimati nešto pažljiviji stav. Neki misle da je to povezano s odlučnošću s kojom se u većini inostranih državnih i naučnih izveštaja naglašavaju uticaji medija.³¹

Stoga se svuda preporučuje da se i mediji obuhvate multidisciplinarnim integralnim pristupom fudbalskom nasilju. Jedan od predloga o kojima se u ovom kontekstu razmišlja u međunarodnim okvirima jeste stvaranje liste dogovora, neke vrste *code of practice* (kodeks za praktično delovanje), radi opisivanja određenih događaja na način koji je verniji stvarnim zbivanjima.

Uticaj štampe na životnu sredinu i sliku o sebi koju imaju huligani. Doći u centar pažnje medija važan je cilj u psihološkom iskustvu huligana. Biti 'on the scene' (na sceni) pruža im posebno zadovoljstvo. Pretpostavljamo da oko trećine belgijskih fudbalskih vandala ima albume s fotografijama i zalepljenim isečcima iz novina. Među njima ima i korica sa najgroznijim slikama drame na Heiselu. Prava je pobjeda ako novine objave i komentarišu incidente od prethodnog vikenda. Da one o tome često i čute strašno ljuti navijače.³²

Za huligane je veoma važan i način na koji se fudbalski vandalizam predstavlja u štampi. Neistinite ili preterane vesti smetaju im, a društvenu osudu njihovog ponašanja, koja se u vestima oseća, odbacuju *prostim mehanizmom neutralizacije*. Ali ih silno zanima i kako se drugi huligani, u zemlji i inostranstvu, prikazuju u

31. (Pominje se jedan engleski izveštaj iz 1984. koji ukazuje na odlučujuću ulogu štampe kao izazivača fudbalskih nereda. Zatim se navodi jedno austrijsko istraživanje, Horak, R., Reiter, W., i Socker, K., Fussball in den Medien, Zum Verhältnis von Berichterstattung und Problemgenese, *Medien Journal*, 1986, 4, p.207-211), koje je pokazalo da je između 1979. i 1984. pod uticajem štampe upetostručen broj policajaca radi održavanja reda pri fudbalskim utakmicama u Beču. Ali u istom periodu istraživači nisu mogli da utvrde signifikantan porast broja kriminalnih radnji u gradu povezanih s fudbalom).

32. Jedan navijač sa O-tribine rekao je veoma uvereno u jednom intervjuu: "Siguran sam da klubovi plaćaju novinama da o nama ne pišu. Oni neće da zbog nas stoje u lošem svetlu pred javnim mnjenjem. Kako se drugačije može objasniti da u novinama nema ništa o neredima i ranjenicima? U Nizozemskoj pišu o svemu, pogledaj Ajaks-Den Hag".

novinama.³³ Novinski izveštaji su im čak tako važni i mnogo ih čitaju, da ovi mladići, kad sami pišu, kao da imitiraju jezik kojim pišu sportski novinari. Moglo bi se skoro reći da mediji ovde u obrazovnom smislu nude mnogo više nego škola.

Kako god bilo, prestiž koji se stiče poznatošću u medijima, ima za neke huligane ponekad i neprijatno naličje: *anonimnost određenih članova navijačke grupe se time briše*. Bolji primer za ovo od onoga koji je pružila sama drama na stadionu Heysel ne može se naći. Dva-deset šest liverpulskih navijača izvedeni su pred sud baš zato što su snimljeni i tako prepoznati: jedni zbog naročitih ličnih karakteristika ili naročite odeće, drugi zbog tetoviranih slika, itd. Mediji su na ovaj način i sami uticali na evoluciju fudbalskog nasilja, isto kao i usmereniji nastup policije i strožije kažnjavanje.

Štampa je dakle igrala *važnu ulogu* u nastanku, širenju, učvršćivanju i razgaranju huliganstva. Mediji su pomogli da se fudbalski vandal stavi *on the scene* da mu se ponudi prestiž među članovima sopstvene grupe, za kojim toliko žudi i koji mu je neophodan; i konačno, tako su mediji pomogli da se održava tradicija nereda oko fudbalskih utakmica.

Ali štampa treba da igra glavnu ulogu u današnjem društvu i pri tom mora bez ograničenja da se koristi *pravom na informacije i slobodom štampe*. Napetost između s rizicima povezane uloge medija i nužnosti slobodnog informisanja trebalo bi da postane predmet sistematskih inicijativa u cilju razvijanja kritičke refleksije ljudi koji rade u novinarstvu. Radi toga je neophodno informisati ih o rizicima neadekvatnog izveštavanja.³⁴

Faktori koji igraju samo sporednu ulogu

Uživanje alkohola i drugih droga. Nasuprot rasprostranjenim tvrdnjama, rezultati istraživanja su pokazali da se *pijanstvo samo u izuzetnim slučajevima* može smatrati faktorom značajnim za nastanak organizovanog

33. U pismu jednom navijaču sa X-tribine u zatvor, čitamo npr.: "Juče je na BBC vestima u 19 sati bila reportaža o Čelzi-huliganima. Trajala je oko 7 minuta i sve što stoji u novinama bilo je i tamo, samo su još i slike bile uz to".

34. Ko hoće više da čita o problematičnom odnosu štampe i huliganstva može između ostalog da uzme: Van Limbergen, K., en Walgrave, L., *Enkele beschouwingen bij de relatie tussen voetbalgeweld en de mediaberichtgeving erover*, Tijdschrift voor Criminologie, 1988, 4, p.321-335 (met uitgebreide literaturopgave) of Van Der Brug, H., en Meijs, J., *Voetbalvandalisme en de media*, Tijdschrift voor Criminologie, 1988, 4, p. 336-347.

nasilja. Ovo je usko povezano s promenama u svetu huliganstva. Prema sudu poslednje generacije *casualsa*, preterano uživanje alkohola smanjuje grupi mogućnosti izazivanja nereda. Pojedinaac je tad ili nedovoljno usredsređen na konfrontaciju, ili ga redarske službe brzo uhvate. Otuda je onda od ukupnog broja privedenih njih samo 2% bilo privedeno zbog pijanstva.

Piti mnogo piva svakako se još uvek uklapa u muški način ponašanja koji se tako rado pokazuje radi imponiranja, i zato će, naravno, prvenstveno i dalje igrati svoju ulogu kod onih koji nisu huligani, na fudbalskim stadionima i oko njih, i na mestima gde se uopšte okuplja narod. U određenim momentima će pijanstvo zato biti faktor u *fudbalskom vandalizmu*, svakako pri izbijanju individualnih incidenata. Redarske službe će svojom pojačanom pažnjom ovaj problem morati da drže u dopustivim granicama.

Pravi opseg jednog veoma prikritog fenomena kao što je uživanje droga u istraživanju se može teško odrediti.³⁵ Kontakt sa svetom gde se droge prodaju se jasno pokazao u Antverpenu, ukazao na svoje prisustvo u Anderlehtu i ne može se isključiti u Brižu. Razgovori sa navijačima su pokazali u mnogo slučajeva da oni droge probaju. Pušenje hašiša, npr, je aktivnost koja pribavlja prestiž i uzbuđenje. Prodaja hašiša u krugovima huligana samo se sporadično sreće. Činjenica je da među ovim mladićima ima i nekoliko onih koji uživaju heroin (u celoj Belgiji ih ima oko 20-ak) sa izrazitom sekundarnom kriminalnom opterećenošću.

Učestalija je upotreba nekoliko vrsta sredstava za umirenje, kao *Rohynol* i *Pertanquil*. Ova sredstva su možda surogat za jake droge, ali u kombinaciji sa alkoholom vode u vrlo nekontrolisano i agresivno ponašanje. Proučavanje dejstva lekova je pokazalo da pod navedenim okolnostima mogu da dovedu do težnje za samouništenjem.

Tokom našeg istraživanja imali smo dokaze da se ova sredstva namerno koriste u huliganske svrhe. Ali se pokazalo i da se ova pomoćna sredstva, kao i preterano uživanje alkohola, više ne uklapaju u novu ideologiju *casualsa*. Pre se ona sreću kod druge generacije huligana.

Povezanost sa tokom igre. Tokom istraživanja se moglo konstatovati, što je u suprotnosti sa uvreženim stereotipijama u ovom pogledu, da zbivanja na terenu sa-

35. Analiza dosijea u tužilaštvu pokazala je da se samo 4% svih prijava odnosi na trgovinu drogama.

mo retko doprinose pojavi fenomena fudbalskog nasilja. Tek jedva 20% ozbiljnih i srednje ozbiljnih incidenata bilo je donekle povezano s igrom.

Kod *jakih timova*, u ligi koju smo istraživali, bilo je reći o *određenoj meri doživljavanja igre*: uzbuđenost kod velikog dobitka ili gubitka, razočaranost prilikom ozbiljno frustrirajućih momenata u igri i zatim nepovoljnih odluka sudije. Borba za prestiž počinje zaista na tribinama. Ali faze u samoj igri na terenu dovodile su tek do lakših problema na stadionu. Nastup policije koji je sve više eskalirao, učinio je da se prave konfrontacije pomere van stadiona.

Pristalice *slabijih timova* sa ozloglašanim navijačima (kao Antwerpen) često kasne na stadion, brže se razidu sa tribina, zadrže se u kafeteriji, ili okrenu leđa terenu i pričaju. Što je više *casualsa* na tribini, utoliko manje dolazi do klasičnih navijačkih aktivnosti. Što je važnija konfrontacija s protivničkim navijačima, utoliko grupa budnije reaguje na njihovo ponašanje, i utoliko se igra *manje intenzivno doživljava*.

Činjenice osporavaju i tvrdnju da rezultat utakmice ipak predstavlja važan faktor pojave nasilja. Greška potiče otuda što se dosta nasilja javlja po završetku utakmica. Ali huligansko nasilje koje na isti način izbi je nekoliko sati pre utakmice, nikako ne može da bude povezano sa rezultatom ili sa tokom igre. Huliganska motivacija je pre povezana s tradicijom nereda, konkurencijom navijačkih grupa i osvetničkim namerama.

Sama po sebi jasna činjenica, da je huliganstvo društveni problem koji nema veze sa fudbalom kao igrom, *osnažila je organizatore fudbalskih utakmica u odbacivanju svake odgovornosti* za ovaj problem.

Fudbalski klubovi su zbilja žrtve maloletničke delikvencije koja se nakalemila na njihove terene. Onaj ko je žrtva, ne može se s tim tek tako pomiriti, već se mora potruditi zajedno sa drugima da se u budućnosti uloga žrtve izbegne. Samo je po sebi jasno da odgovornost klubova leži u *iskrenoj spremnosti* za saradnju sa svima drugim koji se bore protiv vandalizma i u garantovanju što je moguće bezbednije infrastrukture za posmatranje spektakala koje nude.

Zabranjeno posedovanje oružja i njegova upotreba. Uprkos skoro svuda sprovedcnih pretresa ipak se još kod relativno velikog broja navijača oduzima mnogo oružja. Ali tu je reč, u prvom redu, o mladim navijačima koji ne pripadaju tvrdom jezgru. To pokazuje da je posedovanje oružja (i njegovo pokazivanje prijateljima) često element koji spada u *obezbeđivanje prestiža*

u grupi. Noževi koji se zalepe na stomak, narukvice sa ekserima pod kaputom ili metalne zvezde za lansiranje, smeštene u novčanik, ostanu ponekad neprimećeni prilikom pretresa, ali nije unapred sigurno da će zbog toga biti upotrebljeni. Mašta je i ovde ponekad važnija od stvarnosti.

Ovejani fudbalski vandali inače izričito tvrde da *upotreba oružja* u konfrontacijama *nije potrebna*. Mačohuligan može i sme da se tuče i golim pesnicama. Osim toga se, kažu vandali, u okolini određenih stadiona, za slučaj potrebe, nalaze prava skladišta oružja. Na nekim mestima je u nekoliko navrata zaista nađeno oružje koje su navijači sami napravili, zakopano u plastičnim kesama. Pojedinci za slučaj krajnje ugroženosti imaju oružje u svojim automobilima.

Ipak se i ovde *pojavom tehnike casuals oseća evolucija*. Oružje je izgleda ipak dovoljno važno jer se smišljaju razni trikovi kako bi se neprimetno unelo na stadione radi mogućnosti da se protivnik pogodi i sa odstojanja. Hemijske olovke koje ispucavaju bombice, ili su u stvari stiletto-noževi, razni nagrizzajući sprejovi i slične stvari, u poslednje vreme se na sve strane javljaju po belgijskim tribinama.

Upotreba pucajućih svetlećih raketa je u Nizozemskoj već nekoliko meseci jako omiljena. (Sledi opis kako ih prave od sastojaka kojih kod nas, u Jugoslaviji, nema).

Domišljatost u pogledu konstrukcije ovih naprava je osobito razvijena. Za sada je njihova upotreba srećom iznimna i zato nema razloga panici. Ali prave desperadose neće ništa sprečiti da te naprave i upotrebe. U potkulturnom svetu mašte nije isključeno neutralisanje osećanja krivice zbog toga. To je jedan razlog više da se međunarodni kontakti huligana i dalje, i u sa-držinskom smislu, prate iz velike blizine.

(Opsežan treći deo, koji je izostavljen, govori o merama koje treba da preduzmu razni društveni faktori kako bi se problem rešio.)

(Tekst priredila i prevela s flamanskog:
MIRA BOGDANOVIĆ)

Napomena

/Uvod je ispušten/. Levenski istraživački tim se od 1985. bavi istraživanjem fudbalskog vandalizma. Istraživanje, čiji je cilj naučno utemeljena borba protiv fudbalskog nasilja, finansira najvećim delom belgijsko Ministarstvo unutrašnjih poslova. Konačan izveštaj treba da bude gotov u jesen 1990. Do sada je objavljen niz izveštaja o raznim aspektima problema za potrebe države i to:

Colaers, C., Van Limbergen K., en Walgrave, L., *De maatschappelijke en socio-psychologische achtergronden van het voetbalvandalisme. Rapport I: literatuurstudie*, Leuven, Onderzoeksgroep Jeugdcriminologie, 1986, 199 p.

Van Limbergen, K., Colaers, C., en Walgrave, L., *De maatschappelijke en socio-psychologische achtergronden van het voetbalvandalisme. Rapport II: Resultaten van een systematisch empirisch onderzoek in het Belgisch eerste klassevoetbal, competitie 1986-1987*, Leuven, Onderzoeksgroep Jeugdcriminologie, 1987, 464 p.

Van Limbergen, K., en Walgrave, L., m.m.v. Franck, P., *Naar fan-coachingprojecten als socio-preventie t.a.v. jongeren met voetbalvandalistisch gedrag*, Leuven, Onderzoeksgroep Jeugdcriminologie, 1988, 19 p.

Van Limbergen, K., o.l.v. Walgrave, L., *Euro '88. Fans en hooligans*. Leuven, Onderzoeksgroep Jeugdcriminologie, 1988, 28 p + bijlagen.

Van Limbergen, K., o.l.v. Walgrave, L., *Enkele voorlopige resultaten van het onderzoek naar de evolutie van het voetbalgeweld in België*. Leuven, Onderzoeksgroep Jeugdcriminologie, 1989, 23 p.

Van Welzenis, I., o.l.v. Walgrave, L., *Een eerste poging tot omschrijven van de doelgroep, doelstellingen, randvoorwaarden, methodieken en evaluatiecriteria van het fan-coachingproject te Antwerpen*. Leuven, Onderzoeksgroep Jeugdcriminologie, 1989, 29 p.

Van Welzenis, I., o.l.v. Walgrave, L., *Fan-Coaching. Tweede tussentijdse evaluatieverslag: 1 februari 1989 - 1 juli 1989*. Leuven, Onderzoeksgroep Jeugdcriminologie, 1989, 172 p.

Van Limbergen, K., o.l.v. Walgrave, L., *Drie jaar voetbalgeweld (1986-1989): incident-analyse en beheersingsbeleid*. Leuven, Onderzoeksgroep Jeugdcriminologie, 1989, 31 p. + bijlagen.

Resultati su objavljeni i u obliku pristupačnom široj publici pod naslovom: Van Limbergen, K., en Walgrave, L., *Sides, fans en hooligans. Voetbalvandalisme: feiten, achtergronden, aanpak*. Leuven, Acco, 1988, 259 p.

Voor een samenvatting van de werkzaamheden kan men altijd terecht bij: Van Limbergen, K., Bijna vier jaar onderzoek naar voetbalgeweld aan de K.U. Leuven: achtergronden, bestraffing en socio-preventie van voetbalvandalisme, *Vlaams Jurist Vandaag*, 1989, 2, p. 20-22.